

**З ПАСЛЯВАЕННАГА ПАКАЛЕННЯ ДЫЯЛЕКТОЛАГАЎ:
АЛЕНА ЧАБЯРУК**

У гісторыі беларускай лінгвістыкі другая палова XX ст. адметная бурным развіццём дыялекталогіі, што паспрыяла падрыхтоўцы на Беларусі новага пакалення выдатных даследчыкаў народных гаворак, якія сваёй самаадданай і высокакваліфікаванай працай забяспечылі айчынную дыялекталогію бясспрэчны аўтарытэт і павагу ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве. У лік гэтых даследчыкаў уваходзіць і Алена Іванаўна Чабярук, якая прысвяціла вывучэнню народных гаворак амаль 40 гадоў свайго жыцця.

Нарадзілася А. Чабярук 11 лістапада 1925 г. у сям’і чыгуначніка на станцыі Прыяміна Барысаўскага раёна. Прафесія бацькі прымусіла сям’ю павандраваць па Беларусі: спачатку быў Барысаў (1931 – 1933), потым Орша (1933 – 1934) і нарэшце Мінск (1934 – 1941), дзе сям’ю напаткала вайна. Бацьку мабілізавалі ў аднаўленчы поезд № 39, а маці з дзвюма дачкамі і сынам 25 чэрвеня 1941 г. вярнулася на станцыю Прыяміна. З-за пагрозы арышту і вывазу ў Германію Алена Іванушана была пайсці прыбіраць на чыгунцы, пазней працавала на кухні. Як адзначала А. Чабярук у аўтабіяграфіі ад 16.07.1952 г., “у красавіку 1944 года ў час аблавы была схопленая і адпраўлена на работу на торфавад каля г. Барысава, адкуль уцякла ў маі месяцы. Жылі з таго, што маці шыла” [2]. Пасля вызвалення Прыяміна А. Чабярук працавала на аднаўленні чыгункі, а ў ліпені 1944 г., калі сям’я вярнулася ў сталіцу, уладкавалася на працу дыспетчарам службы пуці Беларускай чыгункі і адначасова завяршала ў вячэрняй школе перапыненую вайной сярэдняю адукацыю. У лістападзе 1945 г. паступіла на падрыхтоўчыя курсы пры БДУ, у 1946 г. стала студэнткай філалагічнага факультэта, які паспяхова скончыла ў 1951 г., была накіравана на працу настаўніцай беларускай і рускай моў у СШ № 1 г. п. Узда.

Літаральна праз год цікавасць да навукі і грунтоўная філалагічная падрыхтоўка прывялі Алену Чабярук у акадэмічны Інстытут мовазнаўства (1952). Пачала самастойную навуковую дзейнасць у сектары лексікалогіі і лексікаграфіі ўдзелам у падрыхтоўцы да выдання (вычытка машынапісу тэксту і выдавецкай карэктуры) “Руска-беларускага слоўніка” (1953), выконвала першапачатковую апрацоўку часткі матэрыялаў для “Беларуска-рускага слоўніка” (1962), папаўняла картатэку “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” (2200 картак). Аднак асноўным кірункам навуковай

дзейнасці Алены Чабярук сталі беларуская дыялекталогія і лінгвагеаграфія, дзе найбольш ярка і поўна раскрыўся яе даследчыцкі талент.

Цікавасць да народных гаворак выявілася яшчэ ў студэнцкія гады, калі яна, як і сотні іншых студэнтаў, удзельнічала ў зборы матэрыялаў для “Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы” (ДАБМ; 1963). Потым, ужо падчас працы ў Акадэміі навук, працягнула гэты занятак. З 1956 г. Алена Чабярук цалкам пераклучылася на дыялекталагічную праблематыку, перайшла на працу ў сектар дыялекталогіі і далучылася да падрыхтоўкі ДАБМ. Яна часта выязджала ў дыялекталагічныя экспедыцыі для ўдакладнення асобных моўных фактаў, апрацоўвала ўзоры звязнага маўлення мясцовых жыхароў, складала карты для атласа (аўтар 42 карт). У межах гэтага агульнанацыянальнага навуковага праекта былі створаны такія знакавыя выданні, як “Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі” (1962), “Нарысы па беларускай дыялекталогіі” (1964), “Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак” (у 2 кн.; 1968 – 1969), у якіх актыўна ўдзельнічала і А. Чабярук. У 1971 г. яна разам з аўтарскім калектывам была ўганаравана Дзяржаўнай прэміяй СССР.

Адначасова Алена Чабярук працавала над індывідуальным навуковым праектам і ў 1969 г. паспяхова абараніла кандыдацкую дысертцыю “Лічэбнік у беларускіх гаворках” (навуковы кіраўнік – член-карэспандэнт АН СССР Р. Аванесаў), а ў 1977 г. апублікавала аднайменную манаграфію.

Працягам паспяховай лінгвагеаграфічнай практыкі стала стварэнне сумесна з калектывам беларускіх вучоных-дыялектолагаў “Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак” (у 5 т.; 1993 – 1998). Алена Чабярук удзельнічала ў падрыхтоўцы “Інструкцыі па збіранню матэрыялаў для складання лексічнага атласа беларускай мовы” (1971), абследаванні гаворак згодна з праграмай у розных рэгіёнах Беларусі (1971 – 1975), складанні карт і рэдагаванні асобных тамоў атласа пры падрыхтоўцы яго да друку. Яе праца вызначаецца высокім прафесіяналізмам, глыбінёй пранікнення ў сутнасць кожнай з’явы, акуратнасцю ў абыходжанні з фактычным матэрыялам. Гэтае выданне айчынных вучоных адзначана Дзяржаўнай прэміяй Рэспублікі Беларусь (2000).

Важнае месца ў навуковай дзейнасці А. Чабярук займала і лексікаграфічная праблематыка. У выніку шматлікіх дыялекталагічных экспедыцый у яе рабочых сшытках назапасіўся значны аб’ём лексічнага матэрыялу з розных населеных пунктаў Беларусі. З пачаткам публікацыі ў Інстытуце мовазнаўства дыялекталагічных зборнікаў даследчыца надрукавала ў іх некалькі змястоўных падбораў лексічных рэгіяналізмаў [3]. У другой палове 1970-х член-карэспандэнт Акадэміі навук Беларусі Юзэфа

Мацкевіч прапанавала ёй уключыць сабраныя матэрыялы ў новы лексікаграфічны праект сектара дыялекталогіі. У выніку Алена Чабярук стала адным з асноўных аўтараў самага буйнога на той час лексікаграфічнага выдання – “Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” (у 5 т.; 1979 – 1986), для якога распрацавала больш за 5000 слоўнікавых артыкулаў.

Кола навуковых інтарэсаў Алены Чабярук у галіне беларускай дыялекталогіі было даволі шырокае. Сумесна з Яўгеніяй Рамановіч – блізкай сяброўкай і калегай на працягу некалькіх дзясяткаў гадоў сумеснай працы – яна змясціла ў розных выданнях шэраг цікавых артыкулаў па асаблівасцях націску ў беларускіх гаворках, галіне маладаследаванай у айчынным мовазнаўстве [4], зацікаўлена ставілася да пытанняў балтаславянскіх моўных кантактаў на ўсіх узроўнях моўнай сістэмы [1], удзельнічала ў многіх навуковых канферэнцыях і нарадах. Усяго ёю апублікавана каля 70 навуковых прац, шэраг з якіх – буйныя калектыўныя праекты, што сталі адметнай з’явай у айчыннай дыялекталогіі другой паловы ХХ ст.

У паўсядзённым жыцці, зносінах з калегамі па працы, знаёмымі, блізкімі і роднымі Алену Чабярук заўсёды вылучалі далікатнасць, дабрыню, інтэлігентнасць, добразычлівасць, сціпласць, павага да суразмоўцы, гатоўнасць у любы момант прыйсці на дапамогу.

Не стала А. Чабярук 29 кастрычніка 2007 г. Нашчадкам яна пакінула багатую навуковую спадчыну, да якой яшчэ доўга будуць звяртацца многія пакаленні айчынных мовазнаўцаў.

Спіс літаратуры

1. **Арашонкава, Г. У.** Балтызмы ў беларускіх гаворках (лінгвагеаграфічны аспект) / Г. У. Арашонкава, А. І. Чабярук [і інш.] // Этногенез беларусоў. – Мінск, 1973; **Арашонкава, Г. У.** Лексіка балтыйскага паходжання ў беларускіх гаворках / Г. У. Арашонкава, А. І. Чабярук [і інш.] // Беларуская лінгвістыка. – 1973. – Вып. 3; **Гринавецкене, Э. Й.** Бытовая лексика литовского происхождения в Западной Белоруссии / Э. Гринавецкене, Е. И. Чеберук [и др.] // Вопросы литовского языкознания. – Вып. 16. Литовская терминология. – Вильнюс, 1975; **Гринавецкене, Э. Й.** Нерегулярные явления в фонетике, акцентуации и грамматике белорусских говоров западной зоны // Э. Й. Гринавецкене, Е. И. Чеберук [и др.] // Вопросы литовского языкознания. – Вып. 17. – Вильнюс, 1977; **Мацкевич, Ю. Ф.** Лингвогеографические данные белорусских народных говоров о балто-славянских языковых контактах / Ю. Ф. Мацкевич, Е. И. Чеберук [и др.] // Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане : Тез. докл. II балто-слав. конф. – М., 1983; і інш.

2. **Архіў Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.** – Фонд 2. – Спр. 20820 (Асабовая справа А. І. Чабярук).

3. **Рамановіч, Я. М.** У слоўнік Гомельшчыны / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Народнае слова. – Мінск, 1976; **Рамановіч, Я. М.** Лексіка лельчыцкай гаворкі / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Народная лексіка. – Мінск, 1977; **Рамановіч, Я. М.** 3 лексікі адной гаворкі Клічаўскага раёна / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Жывое слова. – Мінск, 1978; і інш.

4. **Рамановіч, Я. М.** Заўвагі аб націску ў беларускай мове / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Аб некаторых асаблівасцях беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, 1965; **Романович, Е. М.** Некоторые особенности ударения в белорусских говорах (в соотношении с русским и украинским ударением) / Е. М. Романович, Е. И. Чеберук // Тезисы докл. на X диалектол. совещ. 11 – 14 мая 1965 г. – М., 1965; **Рамановіч, Я. М.** Некаторыя акцэнталагічныя адрозненні ў сучасных беларускіх гаворках / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1966. – № 3; і інш.

Павел МІХАЙЛАЎ,
кандыдат філалагічных навук.